

Ігор КАГАНЕЦЬ, Володимир ЩЕРБИНА

Журнал "Перехід-IV"

ВСЕЗАГАЛЬНА ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ

У своїй статті "Від Союзу Радянського до союзу економіко-політико-кримінального: ескіз до теми" (журнал "Розбудова держави", 7/8, 1997) відомий аналітик Сергій Грабовський справедливо звернув увагу на те, що пострадянському простору загрожує цивілізаційна катастрофа. Щоб вибратися з цієї "чорної діри", слушно вважає автор, потрібно насамперед зрозуміти, що ж насправді у нас відбувається.

З точки зору системного підходу, щоб зрозуміти ситуацію в системі (на пострадянському просторі), треба насамперед поцікавитися, що відбувається у надсистемі, тобто в планетарних масштабах. Навіть поверховий погляд змушує констатувати, що **на планеті відбуваються надзвичайно потужні й драматичні процеси, які вкупі складаються в те, що можна назвати "планетарною кризою"**. Ця криза є тотальною, оскільки вона охоплює всі аспекти нашого життя: клімат, екологію, культуру, міжнародні відносини, економіку, сім'ю.

Відомо, що в умовах кризи найперше починають давати тріщини і розвалюватися на друзки нежиттєздатні структури, протиприродні утворення, соціальні химери. До таких належать імперські й поліетнічні утворення. Тож не випадково, що сьогодні вони переживають обвальне загострення проблем і суперечностей. Розпад СРСР, Ефіопії, Югославії та Чехословаччини — це лише перші ластівки глобального процесу. На черзі — Російська Федерація, Китай, США, Великобританія, Індія, Іспанія, Бельгія та багато інших. Сепаратизм, дезінтеграція старих і виникнення нових держав будуть одним з визначальних чинників суспільного розвитку вже найближчого майбутнього. Як стверджує американський дослідник С.Коен, "мине 25-30 років, і кількість держав світу зросте процентів на п'ятдесят. На глобусі з'явиться більше трьохсот незалежних держав. Тенденція до самовизначення стане домінуючою, всупереч завязаному опору прихильників статус-кво"¹.

Всезагальна дезінтеграція — це об'єктивний цивілізаційний процес, якому неможливо серйозно протидіяти, тож його завжди треба враховувати для випрацювання реалістичної стратегії національного розвитку. Серед іншого, ми повинні бути готовими до подальшої дезінтеграції Російської імперії, яка триватиме аж до свого логічного завершення — незалежно, подобається це нам, чи ні. Серед визначальних чинників розпаду Росії розглянемо лише один — демографічний, оскільки демографічні процеси за своєю природою є надзвичайно інерційними, тому й прогнозуються з високою точністю.

I. СТРУКТУРА ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ В РОСІЇ

Почнемо з того, що в Російській Федерації, починаючи з 1991 року, встановився виразний від'ємний приріст населення, тобто стан, коли вмирає більше людей, ніж народжується. Однак в даному разі важливим є не стільки сам факт депопуляції, як її структура. Річ у тім, що цей процес зачепив головню етнічних росіян — основну опору російської державності. **У росіян показник природного приросту в 4 рази менший, ніж у решти жителів федерації**. Головна причина — низька народжуваність, рівень якої вже в 1989 році став наближатися до показників страшних воєнних років. Показник природного зменшення населення становив у 1993 році 750 тис. осіб, в 1994 році — 920 тис.²; за офіційними даними, в 1996 році чисельність населення Росії зменшилась на 475 тис. Але якщо в Тверській області природний приріст став від'ємним, то, наприклад, в Дагестані, де росіян мало, темпи

¹Цит. за: Авксентьев В.А. Этнические конфликты: история и типология // Социологические исследования. — 1996. — №12. — С.43—49.

²Руткевич М.Н. Депопуляция или вымирание? // Социологические исследования. — 1996. — №3. — С.104—110.

приросту населення високі. В цілому чисельність решти народів Росії продовжувала зростати і після 1991 року, коли почалося дедалі помітніше вимирання росіян.

На думку відомого російського демографа В.І.Козлова, **головною причиною вимирання етнічних росіян є різке погіршення умов життя в результаті невдалих, м'яко кажучи, реформ, а також духовне розтління молоді, що перебуває під пресом західної (найперше, американської) пропаганди культури наживи, сексу й насильства.** Зниження народжуваності й очевидна неможливість швидкого виходу з економічної трясовини дозволяють прогнозувати, що темпи вимирання етнічних росіян не лише не скоротяться, а й прискоряться. В результаті — продовжує вчений — вже на початку наступного століття Росії доведеться зіткнутися з серйозними економічними, військово-стратегічними і етнополітичними проблемами. Так, за оптимальної чисельності армії в 1,5 млн. осіб (не враховуючи 500 тис. військ МВС) і за встановленого терміну служби для рядового й сержантського складу в 2 роки необхідно щорічно призивати в армію близько 700 тис. осіб. В 1993 і 1994 роках народилось по 600 тис. російських хлопчиків, число яких внаслідок побутової смертності скоротиться до часу призову (2011-2012) приблизно до 500-520 тис., а внаслідок медичної відбраковки та різного роду ухильня від військової служби реальних призовників серед росіян буде лише 100-150 тис. Інші національності федерації дадуть, імовірно, не більше 50 тис. осіб, де взяти решту — невідомо. "Процес масового вимирання росіян значно наблизив час, коли вони стануть етнічною меншістю не тільки майже у всіх нинішніх "національних" (точніше — багатонаціональних) республіках РФ, але й в цілому в Росії. Це послабить і без того слабку внутрішню єдність федерації, сприятиме подальшому розвитку процесів сепарації окремих її частин"³.

Тенденції до дезінтеграції Росії сьогодні вже мають не прихований, а цілком виразний характер. Наприклад, привертають увагу успіхи національних лідерів на виборах до республіканських органів влади. У Татарстані, наприклад, де за переписом 1989 року татари становлять 38,5% населення, вони отримали на виборах 1990 року у Верховну Раду республіки 57,6% місць, в районних і міських радах — 64,7%, в Раді Міністрів — 69%⁴. На початку 1994 року російське керівництво було змушене піти на сепаратний договір з цією республікою щодо розподілу владних повноважень. Влада Татарстану вирішує питання володіння землею і природними ресурсами, встановлює бюджет і податки, республіканське громадянство, відносини з іноземними державами, укладає з ними торговельні та інші угоди, створює свій Національний банк тощо. В середині 1994 року таким самим шляхом пішли Кабардино-Балкарія і Башкортостан, федерація почала перетворюватися на конфедерацію. Зниження республіками своїх внесків до центрального бюджету до 20%, в той час як з російських областей вибирається до 50%, загострює фактичну нерівноправність нібито рівноправних за Конституцією суб'єктів федерації. Не випадково Свердловська область неодноразово виступала за надання їй статусу республіки, все частіше ставиться питання про Далекосхідну республіку. **Російська мова і самі етнічні росіяни поступово "витісняються" з національних республік,** іноді національні рухи відразу ж набувають сепаратистського та антиросійського спрямування (в Туві доходило до нападів тувинських озброєних загонів на російських поселенців). Ще гостріша ситуація склалася в Чечні. Бажання федерального центру придушити незалежницькі настрої збройною силою призвело до їх різкого посилення. Якщо до початку війни чеченські лідери були схильними до компромісного "татарстанського варіанту", то тепер вони вимагають повного суверенітету — і в цьому їх підтримує чеченський народ, котрий фактично переміг у війні.

Втрачає свої позиції православна церква, у багатьох республіках (наприклад, у Марій Ел, Мордовії, Удмуртії, Чувашії) поширюються старі язичницькі вірування. **"Ніякої російської нації, об'єднаної співгромадянством, немає і в найближчому майбутньому не передбачається. В країні ще довгі роки існуватимуть окремі російські нації, стосунки між якими матимуть суперечливий характер і**

³ Козлов В.И. Вымирание русских: историко-демографический кризис или катастрофа? // Вестник Российской академии наук. — 1995. — Т.65. — №9. — С.771—777.

⁴ Тишков В.А. Этничность и власть в СССР (этнополитический анализ республиканских органов власти) // Советская этнография. — 1991. — №3.

потребуватимуть регулювання за допомогою мудрої національної політики, якої також поки що немає"⁵.

Нам можуть заперечити, що існують імперські утворення, стабільності яких ніби ніщо не загрожує. Насправді, це лише штучно створена ілюзія стабільності. Наприклад, у масовій свідомості Китай уявляється якимось залізобетонним моноетнічним блоком, що зберігає свою цілісність упродовж тисячоліть. Тут правдою є лише те, що, за офіційними даними, більшість населення Китаю становить етнос хань (91,6%)⁶. Однак і це викликає сумніви, адже ми пам'ятаємо, як ще недавно всіх в СРСР прагнули якщо не переробити, то хоча б записати "росіянами".

II. "ХАЙ ЖИВЕ НЕПОРУШНА ЄДНІСТЬ КИТАЙСЬКОГО НАРОДУ!"

Сьогодні це улюблене гасло центрального уряду Китаю. Проте багатоміліардна історія Піднебесної схиляє до висновку, що сьогодення єдність — це явище далеко не природне. Територія, яка нині належить Китаю, багато разів розділялася, "монтувалася" в єдину конструкцію і знову розпадалася на окремі регіони. Сучасний Китай знову перебуває у "змонтованому" стані, однак нові й нові внутрішні тріщини з'являються з неймовірною швидкістю.

Згідно з повідомленнями журналу "The Economist", у квітні минулого року відбулась церемонія, під час якої лідери західних регіонів Синьцзян і Тибет підписали угоду про уточнення їхнього спільного кордону. Це лише епізод загального процесу встановлення внутрішніх кордонів, розрахованого на п'ять років і викликаного бажанням центру уникнути гарячих суперечок між регіонами.

Офіційний Пекін запевняє, що проблема регіоналізму не є серйозною. Однак **існують всі ознаки того, що окремі провінції і регіони — часто з різними мовами або китайськими діалектами — відстоюють свої власні інтереси, які нерідко докорінно відрізняються від інтересів держави в цілому.**

Величезні економічні відмінності і нерівність між регіонами дедалі більше руйнують викоханий урядом ідеал національної єдності. Прибережні провінції на сході розвиваються набагато швидше, ніж території в центрі або на заході. В результаті, як свідчить офіційна статистика, життєвий рівень у багатих і бідних провінціях відрізняється в 2-4 рази.

Тож не випадково, що провінції і навіть округи встановлюють торговельні бар'єри для захисту своїх підприємств від конкурентів з сусідніх провінцій та округів. У 1992 році провінція Гуїджу заборонила імпорт велосипедів, телевізорів і холодильників з інших частин Китаю, тоді як провінція Сихуан видала наказ про те, що 19 видів продукції мають купуватися тільки у сихуанських виробників⁷.

Офіційні засоби масової інформації Китаю припинили повідомляти про місцеві форми торговельного захисту, однак існують свідчення, що подібна практика доволі поширена. Деякі регіони сформували закриті зсередини ринки, встановили блокади, лімітували торгівлю. Транспортні потоки, які проходять через внутрішні кордони китайських провінцій, обкладаються місцевими податками. Дедалі більше поширюється практика нетарифних бар'єрів, на зразок дуже дорогих "перепусток" або "інспекцій контролю якості". Товарні перевезення зерна, бавовни і добрив стали загальноприйнятими мішенями такої протекціоністської практики.

Характерним прикладом тонко завуальованого місцевого протекціонізму стали нові стандарти на автомобілі для таксомоторів, встановлені Шанхайським муніципальним урядом. Правила нібито стосуються лише потужності двигуна і місця для багажу, але їхній ефект полягає в тому, що вони дають перевагу машинам місцевого виробника — Шанхайського Фольксвагена.

Центральний уряд суворо забороняє таку практику, проте хронічний неуспіх в цьому напрямку тільки посилює інший вражаючий аспект регіоналізму в Китаї — втрату центром колишньої політичної ваги. Це частково здійснювалося навмисно, адже загальною особливістю економічних реформ Ден Сяопіна було надання більшої

⁵ Козлов В.И. Русские в Российской Федерации // Вестник Российской академии наук. - 1995. - Т.65. - №3. - С.195-205.

⁶ Britannica Book of the Year. Events of 1994. - P.584.

⁷ China's feuding regions // The Economist. - London. - 1996, April 20. - P.51-52.

автономності місцевій владі з метою підвищення її відповідальності та створення стимулів зростання. Але "схопивши палець", провінції прагнуть "відкусити руку".

Уряд підкреслює, що в будь-якій великій країні розкидані на величезних територіях регіони закономірно мають різні інтереси й місцеві особливості. Однак багато хто вважає, що відцентрові сили будуть зростати і що одного разу все це може вибухнути. **Одна з ознак майбутньої дестабілізації — зростання опору центрові в провінції Синьцзян** (до речі, саме на її території розташований ядерний полігон Лоп Нор). Цей край має давні державні традиції і населений переважно уйгурами — тюркським етносом з ісламським віросповіданням. За даними уйгурських емігрантських організацій, що знаходяться в Казахстані, лише за 1996 рік в Китаї було заарештовано близько 57 тис. прихильників незалежності "Східного Туркестану", як вони називають свою батьківщину. В лютому минулого року спалахнули заворушення в місті Яйнінг на кордоні з Казахстаном; приводом для них стала страта 30 уйгурів — прихильників незалежності. Подібні повідомлення про акти насильства у провінції надходять дедалі частіше⁸.

Іншими важливими центрами сепаратизму в Китаї є Тибет і Манчжурія — окремі країни з особливим населенням, специфічними релігіями, давніми політичними й етнічними традиціями.

За межами Китаю поширюються дуже суперечливі думки щодо перспектив майбутньої дезінтеграції країни. На одному полюсі знаходяться американські вчені, що працюють на Пентагон. В минулому році вони висунули припущення про розпад Китаю в радянському стилі з імовірністю 50 на 50 після смерті Ден Сяопіна. На іншому полюсі знаходяться, зрозуміло, китайські оглядачі. Вони вважають, що китайська етнічна одноманітність робить безглуздим порівняння з багатонаціональним СРСР.

Якщо вірити офіційній риториці, то проблеми не існує. Всі етноси Китаю, зокрема некитайці на прилеглих територіях, таких як Тибет, Внутрішня Монголія і Синьцзян, лояльні й тверді у підтримці центру. Однак реальні дії уряду свідчать про інше. Політика центру полягає в прискореній ротації керівників місцевого рівня з метою протидії будь-яким формам поєднання регіональної самобутності і місцевої влади. З тих самих причин вищі посадові особи в семи військових округах тасуються як гральні карти.

Центральний уряд намагається відвернути грядущий розвал всіма наявними засобами. Одним з них є політика такого формування військових округів, щоб вони не збігалися з природним регіональним і економічним поділом. Такий вишуканий механізм призначений для того, щоб військовий і економічний регіоналізми перекреслювали одне одного. Але одночасно це свідчить і про те, що центр гостро усвідомлює небезпеку і розуміє, що **зростання напруження між регіонами може призвести до насильства, як вже неодноразово бувало в історії Піднебесної**⁹.

III. РОЗВИНЕНІ КРАЇНИ

Якщо прагнення до незалежності регіонів Росії і Китаю можна пояснити труднощами постсоціалістичної економіки, то, здавалось би, що може загрожувати розвиненим країнам. Однак спостереження за процесами, що там відбуваються, приводить до зовсім інших висновків.

⁸ China's rebellious west // Ibid.— 1997, February 15. — P.57—58.

⁹ China's Muslim rebels // Ibid. — 1996, July 13. — P.55.

КАНАДА. Тривалий час вдавалося стримувати амбіції франкомовного Квебеку.

Однак процеси "витіснення" англо-канадців, що там відбуваються, дуже нагадують національні автономії Російської федерації, де "витісняють" етнічних росіян. Коли в 1976 році на виборах перемогла сепаратистська Parti Quebecois, то провінцію протягом кількох років покинули 250 тис. англо. На референдумі 1995 року не вистачило всього 50 тис. голосів для проголошення незалежності Квебеку.

Втома від політики "витіснення" і страх раптом опинитися в іншій країні женуть англо в інші місця. Згідно з соціологічними опитуваннями, близько 30% англomовних жителів Квебеку збираються залишити провінцію протягом ближчих 5 років, причому 40% з них становить молодь віком від 18 до 34 років. Таким чином, можна припустити, що вже на наступному референдумі прихильникам єдиної Канади голосів не вистачить¹⁰.

ФРАНЦІЯ. Корсика була окупована Францією в 1768 році, за рік до народження найзнаменитішого корсиканця — Наполіоне ді Буонапарте. Етнічно корсиканці є однією з італійських народностей, корсиканська мова — це діалект північноіталійської говірки.

Боротьба за незалежність острова не припинялася упродовж двохсот років, набуваючи то військових, то мирних форм, включно з парламентською боротьбою і знаменитою корсиканською мафією. На виборах в Острівну Асамблею (місцевий парламент) в 1992 році різні націоналістичні групи здобули близько п'ятої частини голосів виборців. Але бажання прискорити процес визволення шляхом терактів не дає спокою гарячим головам. На сьогодні Корсиканський Національний Визвольний Фронт налічує від 500 до 1000 активних бойовиків, що досить багато для 250-тисячного острова. У 1995 році на Корсиці пролунало більше 600 вибухів, здійснено 32 убивства. Вибух у резиденції мера Бордо (і прем'єра Франції) Алана Жупе у жовтні 1996 року підтвердив рішучість намірів сепаратистів. І заява колишнього прем'єра Франції Раймонда Барре: "Якщо корсиканці хочуть незалежності, то нехай її отримують!" — звучать радше як благання, а не як погроза¹¹.

Приєднана до французької корони у XVI столітті Бретань — це друге потенційне джерело нестабільності. Сучасні бретонці — нащадки кельтів, що мігрували з Британських островів на материк, рятуючись від англо-саксонського нашестя. Незважаючи на чотири століття у складі Франції, ця північно-західна провінція змогла зберегти власну мову і самобутню культуру. Впергість бретонців навіть увійшла до французького фольклору (як, скажімо, в український фольклор увійшли німецька педантичність і французька легковажність). Приклад корсиканців і басків, що борються за незалежність, збудив подібний рух у Бретані. Взимку 1995 року члени націоналістичних бретонських груп провели демонстрацію під бретонським смугастим прапором, одягнувшись у форму з криваво-червоними задля

¹⁰ Au contraire // Ibid. — 1996, September 14. — P.51.

¹¹ Brib and bash // Ibid. — 1996, October 12. — P.33.

заякування капюшонами і озброївшись іграшковими автоматами. Але у деякого сверблять руки взятися за справжню зброю. Коли в листопаді 1995 року французька поліція заарештувала 81 бойовика ЕТА (терористична організація басків), то 39 з них виявилися бретонцями, що набиралися досвіду у "старших товаришів"¹².

ІСПАНІЯ є другою за площею державою в Західній Європі. Незважаючи на монолітний імідж, Іспанія завжди була не надто унітарною. Наварра і Країна басків протягом віків зберігали свої *фуерос* — середньовічні закони, що давали їм автономію.

Каталонія мала свій *генералітат*. Нинішня Іспанія поділена на 17 регіонів, кожен зі своїм урядом і парламентом, хоча й з різними рівнями автономії. Після того, як соціалісти втратили більшість у парламенті в 1993 році, регіональні лідери надають їм підтримку в обмін на надання більших автономних прав (найперше щодо збору і використання податків). Але чим більше прав здобуває той чи інший регіон, тим більшого хоче решта. Попереду всіх тут Країна басків і Каталонія, котрі завжди відрізнялися особливим потягом до

самостійності. Коли у свій час Франко заборонив каталонську і баскську мови, то це, зрозуміло, зробило каталонців і басків ще більшими націоналістами.

Нинішня **Каталонія** — це найквітучіша іспанська провінція. Попри те, що на неї припадає всього 13% населення, вона дає близько однієї п'ятої валового національного продукту, чверті загального експорту і двох п'ятих індустриального експорту. Більшість теперішніх каталонців не вважають необхідним юридичний вихід зі складу Іспанії, однак підтримують місцевих лідерів в їхньому прагненні грати більш незалежну роль, аж до самостійного вступу в ЄС. Тож не випадково, що глава Каталонії, Хорді Пухол, вперто вживає термін "нація" замість "регіон"¹³.

Країна басків вже зараз має автономних прав більше, ніж будь-який інший регіон Іспанії. Зокрема, місцева влада повністю розпоряджається податками на алкоголь, тютюн, бензин, самостійно знизила податок з прибутку з 35% до 32%. І все одно, баскський президент Хосе Арданза заявляє, що рівень підтримки соціалістів з боку PNV (баскська націоналістична партія, членом якої він є; PNV утворила коаліцію з соціалістами) залежить від "повноти виконання статусу автономії від 1979 року". Цей статус передбачає широкі повноваження не лише щодо збирання і використання податків, а й у питаннях освіти, соціального і пенсійного забезпечення, законодавства про працю.

Проте, всупереч такому статусу, не припиняє своєї боротьби ЕТА — баскська терористична організація, яка ставить за мету повну незалежність Країни басків. З 1968 року — часу створення ЕТА — від рук терористів загинуло принаймні 750 осіб. Незважаючи на численні арешти членів ЕТА, здійснені останнього часу в Іспанії та Франції, бомби продовжують вибухати. Особливого розмаху досягла так звана "молодіжна інтифада", коли підлітки закидають поліцію бензиновими бомбами на вулицях Сан-Себастьяна — улюблена "розвага" вечорами в суботу та п'ятницю¹⁴.

¹² Christopher Dickey. The Return of Mayhem? // Newsweek. — 1996, February 26. — P.12.

¹³ Keating M. Nations Against the State: The New Politics of Nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland. — S.I., 1996.

¹⁴ Me, too // The Economist. — 1996, November 16. — P.45—46; Regionalism rampant // Ibid. — 1996, December 14. — P.15—16 (Spain survey).

IV. ІМПЕРІЯ США

Після перемоги в "холодній війні" і розпаду СРСР США залишилися єдиною великою державою. В очах світової громадськості США являють собою процвітаючу державу з високим рівнем добробуту і потужною "економічною (і військовою) дубиною" для розмови з іншими країнами. Але чи все так благополучно за привабливим фасадом?

Про наближення фінансової кризи і девальвації долара ми вже писали у статті "Принцип доміно". Чи збережуть США цілісність після такого потрясіння? В цій країні протягом багатьох поколінь культивується індивідуалізм, діловитість, практицизм, здатність до конкурентної боротьби¹⁵. **Високий рівень матеріального добробуту є основою американського патріотизму, головним консолідуючим фактором.** Якщо ж відбудеться суттєве його зниження, то кожний штат, кожне місто, кожна етнічна чи соціальна група, кожний громадянин дбатимуть найперше про власні інтереси, а не про загальне благо. Додатковим дестабілізуючим чинником може стати відсутність глибоких національних традицій, загострення стосунків між федеральним урядом і урядами штатів (state — держава), етнічне і расове протистояння, зростаюча прірва між багатими і бідними, велика кількість зброї на руках у цивільного населення, наявність значної кількості озброєних екстремістських організацій, наприклад, так званих "народних міліцій". **Руїни 9-поверхового адміністративного будинку і численні жертви невинних людей після потужного вибуху в Оклахома-Сіті несподівано привернули увагу до цих ультраправих організацій.** "За останні роки ці воєнізовані групи розмножились по цілій країні. Деякі "міліції" діють відкрито, деякі підпільно, але всіх їх об'єднує активний опір урядовому курсу на обмеження вільної торгівлі і права зберігання зброї. Всі вони вважають, що федеральна влада оголосила війну народів і що з непокірними будуть розправлятися найбільш жорстоким чином. За приклад такої жорстокості наводиться штурм маєтку техаських сектантів "Гілки Давидової", під час якого 19 квітня 1993 року у вогні загинуло більше 80 людей"¹⁶. Терористичний акт в Оклахома-Сіті було здійснено 19 квітня 1995 року — як акцію відплати.

Динамічно змінюється демографічна ситуація. У південних штатах (Каліфорнія, Флоріда) швидко зростає число *латинос* (більшість з яких потрапляє сюди нелегально), в деяких місцевостях їхня питома вага вже перевищила 50 відсотків¹⁷. Мормони (релігійна секта) концентруються в штаті Юта. Зараз вони становлять 67% населення і переважають в потоці переселенців до штату (більше 60%), до того ж, у них традиційно багатодітні сім'ї¹⁸. Зростає число емігрантів з Південно-Східної Азії — за останні роки вони становлять більше половини всієї легальної еміграції¹⁹ і осідають здебільшого у великих містах.

На цьому тлі не дивує активізація таких рухів, як, скажімо, "Республіка Техас", який оголосив боротьбу за незалежність штату від США, обрав свої Верховний Суд, Кабінет Міністрів і Президента. І навіть створив подобу державної ідеології, що спирається на місцеве природне явище — "Вогні Марфі"²⁰.

Але перейдемо від соціально-економічних факторів до історичних аналогій. Треба сказати, що Сергій Грабовський трохи погарячкував, коли у згаданій на початку статті назвав СРСР передостанньою, а Китай — останньою колоніальною імперією. Хоча б тому, що США — це також імперія. У нас чомусь соромляться про це говорити, хоча самі американці до цього факту ставляться цілком спокійно (почитайте хоча б розділ "Утворення Американської імперії" в "Короткій історії США", виданій Інформаційним агентством США²¹).

¹⁵ *Зиновьев А.А.* Запад. Феномен западнизма. — М: Центрполиграф, 1995. — 461 с.

¹⁶ *Александров Ю.* Падение // Зеркало недели. — 1995, 29 апреля. — С.7.

¹⁷ Where salsa meets burger // The Economist. — 1996, May 18. — P.50—51.

¹⁸ Utah, only more so // Ibid. — 1995, October 21. — P.65.

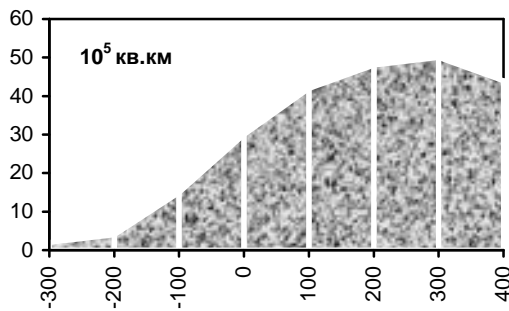
¹⁹ Mixed reception // Ibid. — 1995, November 4. — P.104—105.

²⁰ The mountain republic // Ibid. — 1996, June 8. — P.61.

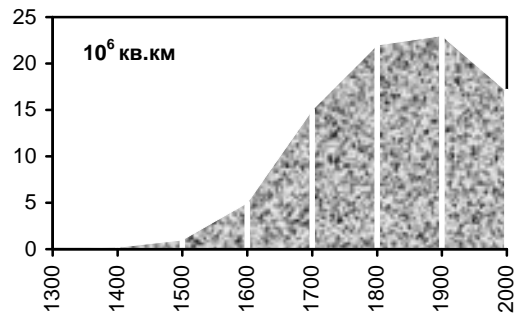
²¹ Краткая история США. — М., 1993. — С.129.

Розвиток і загибель імперій відзначається деякими цікавими закономірностями, на які звернув увагу київський дослідник Сергій Рожков у праці "Динаміка імперій"²². Якщо проаналізувати емпіричні дані зростання площі імперій від їх зародження до розпаду, то виявляється, що всі вони феноменально добре описуються так званою "логістичною кривою". Для прикладу розглянемо зглажені графіки територіальної динаміки Римської і Російської імперій. З них видно, що імперії стають нестійкими щодо розпаду тоді, коли логістична крива, що описує територіальну динаміку, виходить на "насичення" (досягає максимуму і стабілізується):

ДИНАМІКА ПЛОЩІ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

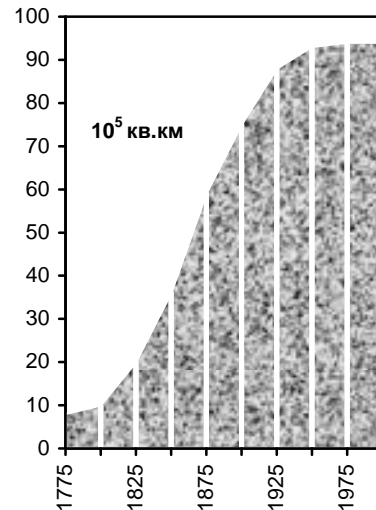
ДИНАМІКА ПЛОЩІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

А тепер подивимось на зглажений графік зростання території США. Як бачимо, США вже досягли стадії насичення, а це вже є симптомом того, що нестійкість щодо розпаду дедалі зростатиме. Зауважимо, що і Римська, і Російська імперії розвивалися 7 століть, а США — всього 2 століття. Тож можна припустити, що розпад США відбуватиметься значно інтенсивніше і призведе до серйозніших потрясінь, ніж розпад СРСР.

Сказане вище дозволяє зрозуміти загадкову фразу, яку висловив австрійський лауреат Нобелівської премії Л.Карр. Він заявив, що до Другої світової війни було 7 великих держав, після війни залишилось дві наддержави, сьогодні збереглась лише одна, але до початку XXI століття зникне й вона²³.

ДИНАМІКА ПЛОЩІ ІМПЕРІЇ США

²² Рожков С. Динамика империй. — Киев, 1993.

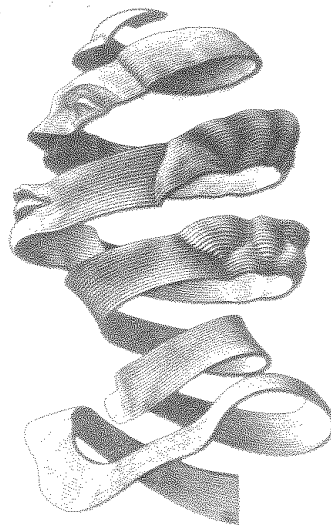
²³ Окунев М. Кому угрожает климатический кризис // Зеркало недели. — 1995, 11 февраля.

V. ЯК ЗБЕРЕГТИ СТАБІЛЬНІСТЬ

Таким чином, неупереджений аналіз свідчить, що глобальні тенденції до розпаду імперських і поліетнічних утворень набувають дедалі реальніших обрисів. Процес дезінтеграції відбувається на тлі екологічної кризи та кліматичних змін, супроводжується посиленням соціального, політичного та технологічного хаосу, дестабілізацією світової фінансової системи, неконтрольним поширенням зброї масового знищення, руйнуванням системи міжнародної безпеки тощо²⁴. Тож може так статися, що через п'ять-десять років з України вже не буде куди втікати в пошуках комфортнішого життя. Так що ж робити? Процес глобальної дезінтеграції ми вже не можемо зупинити. Зате в наших силах зробити так, щоб Україна стала однією з найстабільніших країн світу. **Але чи можливо зберегти стабільність у світі, що розпадається? Так! Якщо здійснити перехід до нової екологічної ніші, радикально змінивши стосунки Людина—Бог, Людина—Людина, Людина—Природа (в т.ч. штучна природа — техніка).**

P.S. Концептуальні засади переходу до нової екологічної ніші стисло викладені у статті “Стратегія України”.

²⁴ Забарко Б. От “холодной войны” к “холодному” или “горячему миру”? // “Зеркало недели”. — 1995, 29 июля.